

Přemýšlení o reálném i nemyslitelném

„Nejobtížnějším a nejhůře řešitelným problémem konce šedesátých a začátku sedmdesátých let bude rozpad bipolární politické a vojenské struktury, která charakterizovala poválečné období. Už teď se v ní objevují trhliny a místo ní nastupuje nový multipolární systém. I když svět snad zůstane v podstatě bipolární, protože USA a SSSR mají většinu megatonových pum, ostatní státy s relativně malým množstvím jaderné munice budou zřejmě vykonávat neúměrný vliv na rozdělení politické moci.“

Autorovi těchto řádků nelze upřít smysl pro realitu. Je to zřejmě tím více, zvážíme-li současně, že je napsal v roce 1961. Bude tedy správné autora uvést. Je jím americký fyzik a matematik HERMAN KAHN, už po několik let jeden z hlavních strategických poradců ministerstva obrany USA a americké komise pro atomovou energii. Základem jeho prací, které vyšly začátkem šedesátých let¹⁾, byly zprávy výzkumné společnosti „RAND“, v níž řadu let pracoval, dříve než se stal vedoucím nového výzkumného ústavu „HUDSON INSTITUTE“. Společnost „RAND“ je neoficiální, nevládní organizace, jejíž hlavní dotace pocházejí z příspěvků amerického vojenského letectva. To je okolnost, jež je nadmíru důležitá při zkoumání souvislostí. Uvedený Hudsonův institut zkoumá totiž otázky vojenských systémů, zejména otázky spjaté s úlohou vojenské techniky a zvláště vodikových zbraní v zahraniční politice USA.

Druhá z uvedených knih vyšla v minulém roce v „Našem vojsku“²⁾ a pohřbívá je nutné konstatovat, že zatím neměla žádný větší ohlas mezi pracovníky našich vyšších štábů, složek GŠ a ministerstva národní obrany. A to je škoda i chyba. Pokusím se dokázat, proč.

HLAS OD PRAMENE

Jde-li nám při rozvíjení našeho operačního myšlení o to, vycházet z reálného zkoumání možného nepřítele (jakým skutečně je a ne takový, jakého bychom rádi měli) je zřejmé, že běžně usilujeme o to, získat pro toto zkoumání „hlasy od pramene“.

To ovšem platí jak při zkoumání vojenského umění nepřítele, tak při zkoumání jeho vojenské politiky a národní strategie. Kahnovo minulé i nynější postavení opravňuje k tvrzení, že jeho názory mají povahu původního pramenu

1) H. Kahn, On Thermonuclear War, Princeton, USA, 1960
Thinking About the Unthinkable, New York, 1962

2) H. Kahn, Přemýšlení o nemyslitelném, Naše vojsko, Praha 1966

z kruhů vojenských poradců, úzce spjatých s vládní administrativou a s nynější vládnoucí vojenskou elitou USA. Proto také studium a zkoumání jeho názorů je pro nás užitečné a nezbytné.

Kahnovo „přemýšlení o nemyslitelném“ úzce navazuje na jeho předcházející práci o termonukleární válce, jež byla jak kladně přijata, tak i podrobená kritice, že totiž uvažuje o raketové jaderné válce jako o realitě, zatímco podle představ kritiků je vyloučené, či nemožné, aby vypukla.

Kniha se opírá o materiály, které autor uveřejnil v časopisech, o vlastní přednášky, a konečně o dosud nepublikované materiály, čerpané z výzkumného projektu Hudsonova institutu, nazvaného „Národní zájmy a mezinárodní uspořádání“.

Polemice se svými kritiky věnuje Kahn prvou kapitolu „Braňme myšlení“. Tato polemika se západními kritiky jeho názorů přesahuje dané téma a je — ze sociálně psychologického hlediska — zajímavou a podnětnou úvahou, která rozebírá gnoseologické a zejména psychologické motivy odporu k přemýšlení o možné třetí světové válce. A tyto motivy odporu, s nimiž Kahn polemizuje, nejsou zdaleka jen americkou specifikou. V mnohém jde o obraz diskusí, jež se o dané problematice vedou ve světovém hnutí obránců míru jak mezi pacifisty, tak mezi jeho dalšími stoupenci.

Teprve po této polemice rozvíjí autor své úvahy o termonukleární válce. (2. kapitola: „jakých rozměrů a forem by mohla nabýt termonukleární válka“; 3. kapitola: „Přemýšlení o civilní obraně“.) Uvažuje-li o ní jako o mezní možné realitě, je jeho výchozí pozice logicky pochopitelná: má-li mít americká politika zastrašování reálnou váhu, musí domýšlet hrozbu termonukleární války až do konce, tzn. až do jejího možného vypuknutí, resp. až do krajně katastrofální alternativy jejího vedení. Kahnovy úvahy přesvědčují o tom, že tyto krajní alternativy jsou v americkém vojenskopolitickém i strategickém myšlení možné — přes odpor řady amerických vědců či veřejných činitelů. Právě pro blízkost Kahnova myšlení s doktrínalním myšlením vládnoucí mocenské elity USA je nezbytné studovat jak obsah jeho názorů, tak i metodu, s níž přistupuje ke zkoumání termonukleární války.

Úvahy o národní strategii USA

Kahnova kniha je souhrn úvah o národní strategii USA. Rečeno jeho slovy: společné téma všech kapitol knihy je „jak se

potýkat s problémy, před které nás staví moderní technika a mezinárodní vztahy.“³⁾ Vzhledem k jeho postavení ředitele Hudsonova institutu a poradce je zřejmé, že nelze brát na lenkou úvahu jeho rozbor současné americké vojenské politiky, která se podle jeho názoru „v mnoha směrech liší od názorů inteligentních lidí z konce padesátých let“.⁴⁾

Podle něho sleduje současná americká vojenská politika nejméně šest širších strategických cílů:

1. **Zastrašení prvního typu** — odvrátit útok většího rozsahu proti vojenským silám USA, proti obyvatelstvu a majetku, a to hrozbou odvety, která protivníkovi způsobí velké škody.

2. **Zastrašení druhého typu** — odvrátit nejvyšší provokativní akce s výjimkou všeobecného útoku proti USA (např. jaderný nebo všeobecný konvenční úder proti západní Evropě), a to hrozbou „všeobecné“ jaderné odvety proti Sovětskému svazu.

3. **Dosažení příznivějšího výsledku války** — omezit škody, které by trpěl americký (i spojenecký) majetek a obyvatelstvo; v případě války dosáhnout příznivějšího vojenského výsledku pro USA.

4. **Stabilitu** — snížit pravděpodobnost náhodné termonukleární války.

5. **Všeobecnou kontrolu zbrojení** — kontrolu a omezení jak závodů ve zbrojení, tak použití síly při řešení sporů.

6. **Zastrašení třetího typu** — odvrátit provokace, které nejsou zahrnuty v bodě 2, podporovat „mírovou“ politiku a různé druhy taktiky, jako jsou „kontrolovaná odvěta“, jiné druhy omezené války, mobilizace, vyjednávání atd.

Základní rozdíl mezi prvním a druhým typem zastrašení je v tom, že při prvním typu „jsme nuceni provést protiútok poté, když nepřítel už napadl naše síly. Druhý typ předpokládá odvetný útok, který podniknou naše nedotčené a v dané chvíli neohrožované síly“.⁵⁾

Třetí typ zastrašení nazývá autor sám „důvětem pro všechno“⁶⁾ a týká se většiny nejdůležitějších vojenských a zahraničně politických problémů, které se mohou skutečně vyskytnout.

3) Tamtéž, str. 17

4) Tamtéž, str. 105

5) Tamtéž, str. 109

6) Tamtéž, str. 119

Tak se nám tato Kahnova stupnice vlastně dělí na dvě skupiny:

jednak jde o různé odstíny termonukleární války (1., 2., 3., 4.), jednak o v podstatě konvenční systém, zahrnující konvenční omezenou válku, použití všech druhů mobilizací a taktických demonstrací, ukázké síly a konečně některé druhy kontrolované války (zastření třetího typu).

Praktická oblast vojenské politiky USA se zřejmě soustřeďuje na tento třetí typ zastrašení, ale tento zjevný tlak praxe nesmí mást: jakkoli Kahn kritizuje, že se intelektuální úsilí v USA a v Evropě většinou soustředilo na tuto oblast třetího typu a na kontrolu zbrojení⁷⁾, je zřejmé, že pod povrchem tohoto denního praktického tlaku jsou neméně reálně vedeny doktrinární úvahy o 1. či 2. typu zastrašení a že varianty těchto typů jsou reálně projektovány a všestranně posuzovány.

Kahn sám odmítá posuzovat relativní důležitost všech typů zastrašení. Odmítá tedy svoje sepětí s doktrinárními úvahami. Vzápětí nicméně upozorňuje, že **všechny typy zastrašení** hrály při utváření vojenské politiky USA v uplynulém desetiletí důležitou úlohu. Současně vysvětluje závažný fakt, hodný naší pozornosti. Ukazuje totiž, že si do určité míry konkurují a jsou „navzájem neslučitelné, ale zároveň se (pokud jde o bezpečnost státu) navzájem doplňují: Naprostý neúspěch při usilování o kterýkoli z těchto cílů nelze vyvážit úspěchem v ostatních pěti bodech.“⁸⁾

Toto zjištění považují za závažné z toho důvodu, že při posuzování vojenské politiky nepřítel se často soustřeďuje na **neslučitelnost** uvedených typů zastrašení a méně už analyzuje, že se skutečně navzájem **doplňují**, a že názor o úspěchu či neúspěchu při posilování kteréhokoli z uvedených cílů, který uvádí Kahn, není jen jeho osobním stanoviskem a jeho osobním varováním před zjednodušením, ale že je zřejmě východiskem rozborů po vítězi oficiálních a doktrinárních. Pod zkrácenou slupkou se tak otevírá složitost a rozporuplnost strategického myšlení a strategického plánování, s níž se ovšem neseťkávají pouze činitelé na Západě.

Žebříček eskalace

Co nazývá autor tímto žebříčkem? Poslyšme jeho vlastní slova: „Každá z obou stran může učinit určité kroky, aby druhou

stranu buď přinutila zasednout k zelenému stolu, nebo aby na ni vykonala nátlak. Nikdy se tento nátlak časem zmenšuje nebo po vyřešení daného problému zmizí. Jindy se projevuje tendence reagovat na nátlak druhé strany svým tlakem o něco silnějším. Toto zvyšování napětí krok za krokem se nazývá „žebříček postupujícího nátlaku“ (žebříček eskalace).⁹⁾

Autor uvažuje o šestnácti příčkách žebříčku. Začíná neshodami, které nedosahují intenzity krize a končí všeobecnou termónukleární válkou a všeobecnou žní smrti. Tím ovšem autor neskončil. V další knize¹⁰⁾ rozvádí Kahn tento žebříček jako „užitečné schéma pro soustavné studium krize“ a má už 44 příček.

Je pochopitelné možné posuzovat toto autorovo „rozpracování“ jako důkaz jeho válečných úmyslů. Taková tvrzení jsou však ukončením analýzy nepřítel před jejím samým zahájením a nemají proto pro vědu reálnou poznávací hodnotu. Věc je ve skutečnosti komplikovanější: prudký dynamismus jak vědeckotechnického rozvoje soudobého vojenství, tak složitosti vývoje základního světového antagonismu dvou společenských soustav přivádí do vojenské politiky našich dnů komplikace, jež jsme ještě před nedávnem považovali za vyloučené. Analýza takto zkomplikovaných situací vyžaduje uvažovat o všech možných variantách průběhu všech možných krizových situací, jež se v současnosti ve světě proplétají. Kahnovy úvahy jsou z tohoto hlediska typickým produktem buržoazní větve současného stromu poznání a nic by nám nepomohlo se s nimi „vyrovnat“ tím, že je prostě odřizujeme a tím vyloučíme z nezbytnosti analýzy. Analýza krizových situací na pokraji války v posledních letech vyžaduje ovšem zkoumat jak eskalaci, tak deeskalaci. Její znalost je nezbytná při reálném posuzování postupu nepřítel při konečných fázích vývoje a ukončení likvidace krizových situací.

Přemýšlení o budoucnosti

Prudký dynamismus vědeckotechnické revoluce ve vojenství je, jak známo, sociální proces a povede v brzké budoucnosti k novým situacím. Předvídání budoucnosti a přemýšlení o ní je předmětem posledních kapitol Kahnovy práce.

7) Tamtéž, str. 119

8) Tamtéž, str. 108

9) Tamtéž, str. 177

10) H. Kahn, On escalation. Methaphors and scenarios. New York, 1965.

(7. kapitola: „Nová technika a starý řád“;
8. kapitola: „Přemýšlení o budoucnosti.“)

V těchto kapitolách stojí za pozornost mnohé Kahnovy úvahy, které vyjadřují názor soudobého předního fyzika a matematika na další vývoj vojensství. Už citát, který jsem uvedl v úvodu recenze, svědčí o tom, že ani tyto úvahy, jakkoliv se týkají budoucnosti a jsou z hlediska empirického myšlení „nereálné“, nelze od-
bývat mávnutím ruky a vulgárním úsudkem o planém fantazírování. Činí je totiž vědecký pracovník z oblasti přírodních a nikoliv společenských věd, tedy věd exaktních, které nemají onen známý hanlivý přídomek planých spekulací a sofismat.

Kahn zvláště v poslední osmé kapitole předkládá k úvaze několik výzkumných projektů národní bezpečnosti, jejichž cílem by měl být pokus „vypracovat ucelený nástin vzájemných vztahů mezi různými prvky naší politiky národní bezpečnosti. Tento jediný ucelený rozbor by neměl při-

jímat nebo předpokládat jednu doktrínu nebo jednu politiku.“¹¹⁾

To vyžaduje komplexně zkoumat jak oblast vojenské politiky, tak politiky zahraniční a vnitřní jakož i kontroly zbrojení. Národní strategie by měla podle Kahna vyjadřovat rozumně ucelený názor, komplex vzájemně závislých prvků.

Významné místo, jež v tomto komplexu příkládá autor samotnému vojensství, odráží racionální jádro věci: totiž to, že v současnosti i v budoucnosti bude se-
pětí vojensství s politikou podstatně významnější a bude obsahovat bohatou škálu vzájemně závislých prvků. Tento trend, vyplývající z tendencí vědeckotechnické revoluce v soudobém vojensství, je platný i pro naše vojensství. Zkoumání jeho vlivu v soudobé naší státní politice je významným interdisciplinárním úkolem celé skupiny našich společenských věd, včetně vědy vojenské.

11) H. Kahn, *Přemýšlení o nemyslitelném*, Naše vojsko, Praha 1966 — str. 222